

Powstanie Wielkopolskie

<https://pw.ipn.gov.pl/pwi/historia/oddzialy-powstancze/11101,Udzial-kobiet-w-Powstaniu-Wielkopolskim-1918-1919-Na-przykladzie-frontu-poludnio.html>
20.04.2024, 09:01

Udział kobiet w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919 Na przykładzie frontu południowo-zachodniego

Eugeniusz Śliwiński

Wybierz Strony

[Przeglądając różne opracowania i materiały dotyczące Powstania Wielkopolskiego \(...\)](#)

[Podobne komitety Czerwonego Krzyża utworzono także w innych miejscowościach \(...\)](#)

Przeglądając różne opracowania i materiały dotyczące Powstania Wielkopolskiego 1918/1919 napotykamy na wzmianki o udziale kobiet w tych wydarzeniach. Nie walczyły z bronią w rękę, ale były często bardzo blisko pola walki - niosąc pomoc rannym, a także służąc jako łączniczki. Najwięcej kobiet występowało na bezpośrednim zapleczu, zajmując się głównie prowadzeniem kuchni dla powstańców, opieką nad rannymi w punktach sanitarnych i szpitalach oraz pracując w szwalniach. Wiele z nich jest niestety anonimowa, podobnie jak znaczna część szeregowych powstańców.

Zaangażowanie kobiet w działalność niepodległościową nie pojawiło się dopiero z chwilą wybuchu powstania w 1918 r. Widzimy je już w powstaniu listopadowym czy styczniowym, chociaż na znacznie mniejszą skalę i znane są głównie te, które pochodziły ze stanu szlacheckiego. Znacząca zmiana w zaangażowaniu kobiet z różnych środowisk społecznych nastąpiła w drugiej połowie XIX w. i była widoczna w wielu krajach europejskich. Najbardziej popularne stały się towarzystwa popularyzujące ćwiczenia gimnastyczne, które szczególnie dobrze rozwijały się na ziemiach niemieckich, gdzie były zrzeszone od 1869 r. w Deutsche Turnerschaft. W latach osiemdziesiątych XIX w. w Wielkopolsce istniało już 50 towarzystw turnerskich. Miały one narodowy charakter niemiecki i germanizowały należących do nich Polaków.

Zaistniała więc konieczność powołania polskiej organizacji gimnastycznej. Sięgnięto po wzory lwowskiego „Sokoła” i w 1884 r. w Inowrocławiu powstało pierwsze na ziemiach polskich zaboru pruskiego gniazdo „Sokoła”. Szybko zaczęły tworzyć się kolejne gniazda. Ich założycielami byli działacze drobnomieszczańscy, należący wcześniej do towarzystw przemysłowych, a także związani z ruchem ludowym. Związek Sokołów Wielkopolskich utworzono 29 lipca 1893 r. W następnym roku powstało m.in. gniazdo „Sokoła” w Kościanie, w 1895 r. w Gostyniu, a w 1902 r. w Lesznie. Organizowano pokazy gimnastyczne, zawody, wycieczki i musztry. Jednak już od 1903 r. władze pruskie uznawały „Sokoła” za organizację wrogą, kierującą polską czynną opozycją przeciw państwu. Dochodziło do procesów sądowych. W wielu gniazdach prowadzono potajemnie ćwiczenia o charakterze wojskowym. Publiczny pokaz sprawności członków „Sokoła” w zaborze pruskim został zorganizowany w dniach 15-17 sierpnia 1913 r. na zlocie związkowym zorganizowanym pod Poznaniem. W ćwiczeniach musztry zespołowej wzięło udział 1503 członków „Sokoła”, w tym 249 kobiet. Dalszą działalność przerwał wybuch wojny i wojny światowej¹.

Przedłużające się działania wojenne oraz olbrzymie straty ponoszone w ludziach i sprzęcie spowodowały istotne zmiany w życiu społecznym kobiet. Gospodarki walczących państw przeżywały coraz większy kryzys. Walczące armie wchłaniały kolejne tysiące mężczyzn, ich miejsce musiały

zająć kobiety. Na terenie Francji i Niemiec można było dostrzec orzące na polach kobiety idące zarówno za pługiem jak i zaprzężone do niego (brakowało także koni). Nikogo już nie dziwiło, że do fabryk idą nie tylko młode dziewczyny, lecz i matki, które zostały zmuszone same zarabiać na utrzymanie rodziny. Kobiety zaczęły przejmować dotychczas męskie zajęcia, wiele z nich stało się też specjalistkami od wytwarzania broni i amunicji. W konsekwencji zaczęła się zmieniać moda kobieca i obyczaje².

W grudniu 1916 r. rozesłano na terenie Wielkopolski pismo dowództwa V Korpusu w Poznaniu, w którym zobowiązywano landratów do sporządzenia wykazu wszystkich działań dotyczących spraw kobiet, jakie podjęto na ich terenie. Chodziło głównie o wsparcie działań Narodowego Komitetu ds. Pracy Kobiet w czasie wojny³.

Na skutek niedoboru siły roboczej, dostatecznej ilości zwierząt pociągowych, części zamiennych do maszyn, a także nawozów systematycznie obniżały się plony. Szerzyła się drożyzna i spekulacja. Od 1917 r. wprowadzono reglamentację żywności poprzez system kartkowy. Trudności pogłębiał jeszcze nadmierny wywóz żywności z terenu Wielkopolski do głodujących ośrodków przemysłowych. Po wsiach żandarmeria i policja plądrowały domy, szukając zapasów przechowywanych na strychach, pod podłogą, w ziemi, w kopcach, pod mostkami, a nawet na cmentarzach⁴.

Wojna jednak powoli zbliżała się do końca. W marcu 1917 r. w Rosji wybuchła rewolucja, która obaliła carat, a władzę przejął Rząd Tymczasowy.

Równolegle ukształtował się system rad robotniczych, chłopskich i żołnierskich. W konsekwencji doprowadziło to do zamieszek, przejęcia władzy przez bolszewików i wycofania się Rosji z działań wojennych. Umożliwiło to Niemcom przerzucenie znacznej ilości wojsk na front zachodni. Na szczęście w kwietniu 1917 r. do wojny przystąpiły Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, przesądzając ostatecznie o jej wyniku.

W Niemczech 3 listopada 1918 r. wybuchła rewolucja. Władzę przejęły rady robotników i żołnierzy, utracono kontrolę nad znaczną ilością wojska.

Zamieszki wybuchły również w garnizonach leszczyńskim i rawickim. W takiej atmosferze 11 listopada Niemcy podpisały układ o zawieszeniu działań zbrojnych. Wojna została przerwana. Rewolucja przekształciła Niemcy w republikę burżuazyjno-demokratyczną. Nowy rząd wystąpił jednak w obronie granic z 1914 r. Uznawał prawo ludności polskiej do odpowiedniej reprezentacji politycznej i ograniczonego samorządu, odmawiał jednak prawa do politycznego samookreślenia.

W tym gorącym okresie na terenie Wielkopolski aktywizowały się polskie organizacje i powstawały nowe. W Poznaniu 10 listopada ujawnił się Centralny Komitet Obywatelski, przekształcony wkrótce w Naczelną Radę Ludową. Jej pracami kierował Tymczasowy Komisariat NRL⁵. W odezwie wydanej 14 listopada ogłoszono: Wybiła i dla nas, Polaków, godzina wyzwolenia... Twórzmy państwo swoje. O wewnętrznym urządzeniu jego sta- nowić będzie walny Sejm, obrany na podstawie demokratycznego prawa wyborczego... Przyszła Polska Ludową będzie i tylko ludem stać może. Dla- tego powstają za zgodą naszą Rady Ludowe, zogniskowane w Naczelnej Radzie Ludowej. Ich rozkazów każdy Polak bezwzględnie słuchać powinien⁶. Zalecano przeprowadzenie wyborów lokalnych rad ludowych i delegatów na Sejm Dzielnicowy w proporcji jeden delegat na 2500 uprawnionych do głosowania. Uprawnienia do głosowania przyznano „każdemu Polakowi” i „każdej Polce”, mającym ukończone 20 lat. W ciągu kilkunastu dni wybrano członków do Rad Ludowych i delegatów na Sejm Dzielnicowy we wszystkich polskich ośrodkach zaboru pruskiego⁷.

W niektórych powiatach bardzo aktywnie w tę działalność włączyły się kobiety. Tak było m.in. we Wschowie. gdzie w gronie głównych organizatorów: Jana Metelskiego i Stanisława Voelkela znalazła się Anna Lasso- cińska. Ponadto prowadziła ona spis Polaków zgłaszających gotowość do walki w przyszłym powstaniu, zbierała pieniądze i dary na potrzeby naro- dowe. Brała także udział w przygotowywaniu specjalnych woreczków, do których wkładano po 40 naboji, które miano rozdawać powstańcom.

Ogółem wybrano 1400 delegatów na Sejm Dzielnicowy, w tym 527 z Wielkopolski, 431 ze Śląska, 262 z Prus Królewskich, 47 z Warmii i Mazur oraz 133 ze skupisk polskich w Niemczech. Wśród delegatów było

140 kobiet, co stanowiło 10% ogółu. Z Wielkopolski było 66 kobiet (12,5%), chociaż w kilku powiatach nie wybrano żadnej kobiety. Jeśli chodzi o południowo-zachodnią Wielkopolskę (powiaty gostyński, kościański, leszczyński, rawicki, śmigielski i wschowski), to wśród 67 delegatów było dziewięć kobiet – 13,4% ogółu. W powiatach leszczyńskim i wschowskim nie wybrano żadnej kobiety, w gostyńskim – Marię Dabińską (Gostyń), w śmigielskim – Pelagię Łukomską (Śmigiel), w kościańskim – Helenę Lossowową (Gryżyna), Marię Cugierową (Świniec) i Władysławę Wolską (Kościan), a w rawickim – Br[onisławę] Szymańską (Miejska Górka), M. Józefiakową (Szkaradowo), Jadwigę Szczaniecką (Łaszczyn) i Annę Danielak (Jutrosin)⁸.

Wielu działaczy Rad Ludowych w powiatach: leszczyńskim, rawickim i wschowskim zostało w styczniu 1919 r. aresztowanych za swą działalność. Wśród nich znalazła się Anna Lassocińska wraz z siostrą Marią, Stanisława Kowalewicz z córką Ireną Jeszke i jej świeżo poślubionym mężem, (Cecylia?) Wenska z mężem, Wrzesińska z mężem oraz Stęsikówna. W powiecie rawickim aresztowania objęły także członków rodzin internowanych działaczy, m.in. żonę i córkę Piotra Sobańskiego z Sarnowy oraz Plucińską z Rawicza (matkę Jadwigi Szczanieckiej z Łaszczyna)⁹.

Obok oficjalnych legalnych działań firmowanych przez Naczelną Radę Ludową rozwijała się niejawną, wręcz nielegalną działalność zwolenników walki zbrojnej, głównie wśród młodszej części społeczeństwa polskiego, szczególnie skautów i członków „Sokoła”. Prowadzono rejestrację Polaków powracających z frontu, gromadzono broń i urządzano szkolenia wojskowe. W działaniach tych uczestniczyły także kobiety, szczególnie w różnych szkoleniach sanitarnych¹⁰.

W Poznaniu na początku listopada 1918 r. z inicjatywy lekarzy skupionych wokół Wydziału Lekarskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk powstała pierwsza polska placówka Czerwonego Krzyża, którego działalność i osiągnięcia były dobrze znane społeczeństwu polskiemu. Wkrótce powstało wiele tego typu oddziałów. W południowo-zachodniej Wielkopolsce szczególnie wyróżniały się oddziały sanitarno-medyczne z Kościana, Krzywinia, Śmigła i Wielichowa. Szkoleniem czerwonokrzyskim w Kościanie zajmowała się miejscowa Drużyna Skautowa im. Jana Sobieskiego. Przeprowadzano specjalne ćwiczenia ratownicze, a w

każdym zastępie był przeszkolony sanita-riusz. Przygotowanie to bardzo się przydało podczas działań powstańczych.

W Kościanie w końcowym okresie wojny Teresa Sikora i Józef Kamiński nawiązali kontakt z rannymi i chorymi żołnierzami przebywającymi w tutejszym szpitalu wojskowym. Celem ich działalności było nie tylko leczenie, ale także umiejętne przedłużanie pobytu żołnierzy Polaków w szpitalu w celu uchronienia ich od wysłania na front. Do akcji na rzecz powstania włączyły się członkinie oddziału Czerwonego Krzyża: Maria Augustyniak, Dembińska, H. Kaczorowska, W. Kubowicz, Raszevska, Teresa Sikora, Skrobalska, Soborska, Irena Swoboda, Maria Wawrzyniak i Władysława Wolska.

W Wielichowie oddział Czerwonego Krzyża powstał 26 grudnia 1918 r. Przewodniczącą została Wanda Wabińska, a oprócz niej były: Stanisława Rogozińska, Maria Siuda, Stanisława Paluch, Maria Kalinowska, Olimpia Rajchowicz, Seweryna Ziętkowiak, Stanisława Domagała i Antonina Michalak. Szkolenie prowadzili Franciszek Rost (student medycyny) i Józef Wabiński. Kursu nie zdążono dokończyć, oddział wraz z kompanią wielichowską wyruszył bowiem 3 stycznia z odsieczą na Wolsztyn. W hotelu w Rakoniewicach zorganizowano prowizoryczny szpital polowy. Sanitariuszki z Wielichowa pozostały tu do końca powstania, a w końcu lutego szpital ewakuowano do Grodziska Wielkopolskiego.

Krzywiński oddział Czerwonego Krzyża powstał pod koniec grudnia i przystąpiono do utworzenia oddziału sanitarnego. Zadanie realizował Antoni Wilkowski, student ostatniego roku medycyny, przy pomocy aptekarza Stanisława Wojciechowskiego oraz Władysława Godziewskiego i Czesławy Biskupskiej. Szkolenie przeszło kilkanaście ochotniczek jako przyszłe sanitariuszki oddziału powstańczego. Zorganizowano także kuchnię żołnierską, która wydawała około 200 obiadów dziennie (szefowała jej Cz. Biskupska). Podjęto również zbiórkę bielizny, żywności i środków opatrunkowych, przygotowano apteczki polowe.

Oddział sanitarny, w skład którego wchodziło sześć osób: Czesława Biskupska, Maria Maćkowiak-Sobkowiak, Stanisława Nowak-Porankiewicz, Maria Wertlewicz-Szymaniak, Jan Grobelny i Jan Latanowicz,

towarzyszył kompanii krzywińskiej 6 stycznia podczas wyzwania Wolsztyna. Oddział ten i kuchnia były z kompanią krzywińskiej podczas walk 11 stycznia pod Osieczną. Do akcji sanitarnej krzywińskiego oddziału włączył się powstały w Osiecznej 2 stycznia 1919 r. Komitet Towarzystwa Czerwonego Krzyża i siostry Elżbietanki, których Dom św. Józefa zamieniono podczas wojny na szpital. Ordynatorem był w nim doktor Wilkowski. Dołączyły tu wkrótce sanitariuszki z Krzywina: Melania Fauerońska, Florentyna Górecka-Nędzewicz i Maria Wilkowska-Michalska. Szpital polowy w Osiecznej działał przez cały okres powstania 11.

Szpital w Gostyniu (26 stycznia 1919 r.). Pośrodku 18-letni szeregowiec Michalak, ranny w rękę

Zdjęcia pochodzą ze zbiorów Muzeum w Gostyniu

W Śmiglu już w listopadzie 1918 r. w łonie Towarzystwa Młodzieży Katolickiej powstała tajna Drużyna Pogotowia im. Jana Kilińskiego. Jej członków przygotowywano na gońców i przyszłych sanitariuszy. Szkolenie sanitarne prowadzili miejscowi lekarze: Seweryn Rakowski i Emanuel Twórz. Szkoleniem tym objęto także członkinie miejscowego Towarzystwa Młodych Polek „Promień”. Aktywnie w tym pomagały Pelagia Łukomska i jej córka Irena Łukomska. Na przełomie listopada i grudnia kurs taki ukończyły: Józefa Bartkowiak, Barbara Erzepka, Leokadia Fórmanek,

Maria Grząślewicz i Cecylia Kasperska. Po rozpoczęciu działań bojowych sanitariusze z Drużyny Pogotowia wyruszyli razem z powstańcami. W tym czasie P. Łukomska zorganizowała oddział Czerwonego Krzyża i wymogła na niemieckim personelu szpitala w Śmiglu oddanie jego części do dyspozycji powstańców. Rannymi opiekowały się: I. Łukomska, B. Erzepka i M. Grząślewicz. Pozostałe członkinie zajmowały się zaopatrzeniem szpitala i powstańców w lekarstwa i żywność¹².

Szpital w Gostyniu. Z prawej 20-letni Stanisław Mayer z Gostynia, ranny 19 stycznia 1919 r. w Gościejewicach

W Gostyniu zwolennicy walki zbrojnej rekrutowali się głównie spośród miejscowego „Sokoła”, który po wojennej przerwie wznowił działalność 17 listopada 1918 r. W mieszkaniu Pelagii Dźwikowskiej uruchomiono tajne biuro werbunkowe, prowadzone przez Leona Borowicza. Wkrótce spośród młodych zdemobilizowanych żołnierzy utworzono konspiracyjną kompanię milicji sokolej. Komitet Towarzystwa Czerwonego Krzyża powstał w Gostyniu 2 stycznia 1919 r. Jego celem było niesienie pomocy sanitarnej, materialnej i moralnej żołnierzom i ich rodzinom. W skład Komitetu weszli: ks. Franciszek Olejniczak, lekarze Dezydery Weis i Michałowicz oraz Michalina Dabińska, Maria Woziwodzka, M. Lossow, Tekla Potworowska, Kurnatowska i Taczanowska - cztery ostatnie to żony właścicieli okolicznych majątków ziemskich. Działacze Komitetu zorganizowali nabór i szkolenie grupy ochotniczek-pielęgniarek, które opiekowały się rannymi powstańcami w gostyńskim szpitalu. Zorganizowano także dwie kuchnie

społeczne: żołnierską i ludową (dla najbiedniejszych rodzin).

Podobne komitety Czerwonego Krzyża utworzono także w innych miejscowościach powiatu gostyńskiego. W Krobi, w dawnym domu opieki nad starcami, dr Józef Kosowski urządził prowizoryczny szpital powstańczy na osiem łóżek, a u sióstr Elżbietanek utworzono punkt opatrunkowy. Uruchomiono też kuchnie: żołnierską i ludową.

Szczególną rolę odegrał Komitet Towarzystwa Czerwonego Krzyża w przyfrontowym Poniecu, założony 7 stycznia 1919 r. Działał w trzech

Kuchnia powstańcza Grupy „Leszno”

sekcjach: informacyjnej, sanitarnej i gospodarczej. Miejscowy lekarz Mieczysław Nowakowski przeprowadził kurs pielęgniarstwa dla drużyny sanitarnej z żeńskiego oddziału ponieckiego „Sokoła”. Drużyna ta miała swoją bazę w szpitalu miejskim, zamienionym 7 stycznia na frontowy szpital wojskowy. Jej członkinie sporadycznie opatrywały także bezpośrednio w terenie rany powstańców, służyły pomocą punktom opatrunkowym w Drobninie i Pawłowicach. W budynku ponieckiej szkoły ludowej uruchomiono także kuchnię żołnierską, obsługującą oddziały frontowe. Na czele sekcji informacyjnej ponieckiego Komitetu TCK stała Maria Radajewska. Kuchnię żołnierską prowadziły: Maria Konieczna, Helena Ledworowska i R. Kwinińska, a jako pomoce kuchenne pracowały: Jadwiga Musiałowska, Z. Szymańska, M. Gratkowska i Stanisława

Szarzyńska.

W Pępowie przy pomocy działaczy Towarzystwa Czerwonego Krzyża zorganizowano szpital wojskowy na 12 łóżek i punkt opatrunkowy, zlokalizowany w Domu Katolickim. Jego współorganizatorką była m.in. Elżbieta Lisiak, pełniąca także funkcję łączniczki miejscowej Straży Ludowej. Opiekę lekarską sprawował dr Stefan Kuczyński, który zorganizował sekcję sanitarną złożoną z młodych mieszkank Pępowa i okolicznych wsi.

W pobliskich Skoraszewicach, w budynku szkolnym, otwarto 8 stycznia szpital polowy na 30 łóżek. Urządzili go i utrzymywali miejscowi mieszkańcy, a opiekę medyczną pełnił dr Bukolt. W skład personelu szpitala wchodziło ponadto: dwie siostry Elżbietanki z Krobi - Irena Sypniewska i siostra Bronisława oraz sanitariusze Antoni Gryczka z Kołaczkowic i Aleksander Plawgo z Gierłachowa. Funkcję intendenta sprawował kierownik szkoły Wiktor Leśniewicz. Szpital wspomagała także księżna Drucka-Lubecka z Dłoni, która przysłała pięć kompletnych łóżek oraz różnego rodzaju żywność i papierosy.

Punkty opatrunkowe i prowizoryczne szpitale wojskowe w Krobi, Skoraszewicach i Pępowie przeznaczone były dla potrzeb odcinków powstańczego frontu południowego: miejsko-góreckiego i jutrosińskiego, zasilanych powstańcami z terenu powiatu gostyńskiego. Na terenie powiatu gostyńskiego, w szpitalu o.o. Bonifratrów w Marysinie, zlokalizowany był centralny szpital wojskowy dla frontu południowo-zachodniego (Grupy „Leszno”). Funkcję komendanta pełnił w nim lekarz-chirurg i kapitan rezerwy Józef Dirbach, pomagał mu dr Jan Luttelmann. Szpital ten dysponował doskonałą kadrą lekarsko-pielęgniarską, dobrym wyposażeniem i zabezpieczeniem w lekarstwa. Przyjmowano tu najczęściej rannych powstańców.

Powstańcy w podzięce za dobrą opiekę sanitarną odwdzięczyli się piosenką:

W Gostyniu (Ponieczu, Krobi) są ładne panny,
A gdy który z nas jest ranny,
To nas ładnie pielęgnują

I całusa nie żałują13.

W trakcie działań powstańczych kobiety znalazły się też na innych stanowiskach. Na prawym skrzydle frontu Grupy „Leszno”, w punkcie dowodzenia ppor. Józefa Wróblewskiego w Błotnicy, ofiarną służbę telefonistek pełniły Maria Adamczewska, Apolinarska i Stefania Lewandowska. Szczególną odwagą wyróżniła się sanitariuszka Apolonia Prałat, która 11 stycznia pod Zbarzewem, bezpośrednio na polu walki, nosiła amunicję i granaty oraz opatrywała rannych powstańców¹⁴.

W zbiorach Archiwum Państwowego w Lesznie znajduje się wykaz kobiet z terenu powiatu leszczyńskiego, które w różny sposób były zaangażowane w działalność powstańczą.

Kobiety pomagające w Powstaniu 1918/1919 w Leszczyńskim¹⁵

Lp.	Imię i nazwisko	Nazwisko panieńskie	Miejscowość	Wiek	Rodzaj pomocy
1	Balbina Andrzejewska	Krause	Kąkolewo	20	żywność, kuchnia
2	Celina Andrzejewska		Krzywiń	20	sanitariuszka
3	Katarzyna Antkowiak		Zgliniec	18	pielęgniarka
4	Franciszka Bartkowiak		Leszno	?	żywność
5	Hanna Bartkowiak		Leszno	23	łączność, żywność
6	Jadwiga Bartkowiak		Leszno	?	żywność
7	Maria Bartlewicz		Krzywiń	23	sanitariuszka
8	Zofia Bartlewicz		Lipno	?	żywność
9	Franciszka Bąk	Sadowska	Mierzejewo	24	wspomaganie powstańców
10	Biedzyńska		Osieczna	?	kucharka
11	Maria Bietlewicz		Osieczna	?	sanitariuszka
12	Helena Bilewicz		Leszno	?	łączność
13	Maria Bilewicz		Osieczna	?	sanitariuszka
14	Czesława Biskupska		Krzywiń	20	sanitariuszka i kucharka
15	Maria Chodziak		Boguszyn	18	żywność
16	Maria (Martyna) Czapska	Latosińska	Pawłowice	26	sanitariuszka
17	Stanisława Czternasta	Zygier	Osieczna	23	sanitariuszka
18	Maria Dopieralska		Osieczna	?	kucharka
19	Dudkowicz		Osieczna	20	kucharka
20	Franciszka Fischer		Kąkolewo	19	kucharka
21	Marianna Fischer		Kąkolewo	?	kucharka
22	Agnieszka Fligier	Dziorgawa?	Krzywiń	?	żywność
23	Gałęzowska		Krzemieniewo	30	informacja
24	Maria Glapiak	Płaszczyń- ska	Kąkolewo	19	kuchnia
25	Florentyna Gorecka		Osieczna	26	sanitariuszka
26	Anna Grajewska		Leszno	?	łączność
27	Franciszka Grajkowska		Leszno	22	żywność

28	Jadwiga Hadrych (?)		Leszno	?	pielęgniarka
29	Janina Jankowska		Osieczna	28	nauczycielka
30	Beata Jaskiewicz		Garzyn	?	prowadzenie kuchni
31	Kaczmarek		?	?	kuchnia
32	Magdalena Kaizer	Otto	Pawłowice	?	kuchnia
33	Anna Kaźmierczak		Kąkolewo	19	kucharka
34	Marianna Kaźmierczak		Kąkolewo	?	kuchnia
35	Krystyna Kofell		Osieczna	?	sanitariuszka
36	Zofia Kolandyska		Krzemieniewo	?	żywność
37	Waleria Kolejo		Lipno	?	żywność
38	Maria Konieczna		Zawada	?	prowadzenie kuchni
39	Agata Kontrawska		Osieczna	?	żywność
40	Maria Kopańska		Osieczna	?	prowadzenie kuchni
41	Józefa Krzysztofiak		Włoszakowice	22	dostawa broni
42	Maria Kułkowska		Wilkowice	?	przechowywanie powstańców
43	Anna Lorych		Włoszakowice	16	sanitariat
44	Maria Łakowska (Łakomska)		Osieczna	?	kucharka
45	Józefa Ławniczak		Leszno	?	ukrywanie broni
46	Łuczakowa		Osieczna	?	kucharka
47	Maria Machowiak		Wielichowo	?	żywność
48	Maria Maćkowiak	Sobkowiak	Wolsztyn, Osieczna	?	krzywiński oddział sanitarny
49	Maria (?) Maćkowiak		Kościan?	26	pielęgniarka
50	Majewska		Osieczna	?	prowadzenie kuchni
51	Majorówna		Kąkolewo	?	
52	Regina Marcinkowska		Osieczna	?	kuchnia
53	siostra Maria		Pawłowice	20	sanitariat
54	Pelagia Matysiak	Karlewicz	Bełęcin	28	kucharka
55	Bożena Mielińska		Strzyżewice	?	przechowywanie broni
56	Stanisława Misiorna		Boguszyn	?	żywność i amunicja
57	hr. Mycielska		Wolsztyn	?	dostawa broni
58	Florentyna Nedrowicz	Górecka	?	26	pielęgniarka
59	Helena Nowaczyk		Bukówiec Grn.	36	sanitariuszka
60	Stanisława Nowak	Felda	Poniec	36	sanitariuszka
61	Papińska		Janiszewo	55	kucharka
62	Agnieszka Patelka	Majchrzak	Pawłowice	?	kucharka
63	Franciszka Pawłowska		Zgliniec	18	kucharka
64	Marianna Piaszczyńska		Kąkolewo	?	kucharka
65	Marianna Poloch		Bukówiec Grn.	?	dostarczanie broni
66	Zofia Poloch		Bukówiec Grn.	?	donoszenie żywności na posterunki
67	Zofia Ponikiewska	Raszewska	Drobnin	24	kwaterunek
68	Maria Poprawska		Kąkolewo	19	kucharka
69	Prackowska		Krzemieniewo	28	informacje
70	Apolonia Prałat	(Siuda)	Włoszakowice	?	powstaniec
71	Lucjana Przybylska		Kąkolewo	22	sanitariat
72	Radajewska		Zaborowo	?	kucharka
73	Agnieszka Ratajczak	Kozak	Kąkolewo	20	informacja
74	Kazimiera Ratajczak		Boguszyn	20	żywność
75	Anna Rosadzińska		Klonówiec	?	?
76	Maria Routte		Leszno	?	łączniczka
77	Józefa Rybińska		Pawłowice	25	kucharka (kuchnia polowa)
78	Maria Sawicka	Krawiec	Brenno	?	sanitariat
79	Schaibe	Marcin- kowska	Osieczna	27	kucharka
80	Sieracka (Sieradzka)		Kąkolewo	?	kucharka

81	Sobkowiak	Górecka	?	20	sanitariat
82	Maria Sobkowiak	Maćkowiak	Osieczna	20	sanitariuszka (poz. 48?)
83	Maria Stankiewicz	Karwińska	Poniec	20	sanitariat
84	Bożena Stefańska		Krzemieniewo	?	żywność
85	Stelmaszyk		Pawłowice	?	kucharka
86	Strużyk	Rybińska	Pawłowice	22	kucharka
87	Szczepaniak	Poprawska	Kąkolewo	21	kucharka
88	Sztulowa		Krzywiń	21	kucharka
89	Klara Szulc		Osieczna	39	wywieszanie sztandarów
90	Teofila Szulc	Szuczyńska	Kąkolewo	40	żywność
91	Szymkowiak	Piotrowska	Krzywiń	21	sanitariat
92	Jadwiga Szymkowiak		Pawłowice	?	żywność
93	Maria Szymkowiak	Skrzypczak	Pawłowice	20	kucharka
94	Tomaszewska		Leszno	?	przechowywanie broni
95	Bronisława Tycner		Wojnowice	18	sanitariat
96	Wertlewicz		Osieczna	24	sanitariat
97	Wierzbińska		Osieczna	?	kucharka
98	Włodarczak	Prałat	Lipno	?	żywność
99	Wrotyńska	Przybylska	Dąbcze	?	organizator powstania
100	Wrzesińska		Czerwona Wieś	?	dostarczanie żywności
101	Zajączkiewicz		Lipno	?	żywność
102	Anastazja Zajączkiewicz		Lipno	?	żywność
103	Zielińska		Krzywiń	20	kucharka

We współczesnych opracowaniach regionalnych pojawiają się uzupełnienia i kolejne nazwiska kobiet, które w różnoraki sposób udzielały się na rzecz powstania. W rejonie Krzemieniewa i Pawłowic były to: Stanisława Joachim siostra zakonna i pielęgniarka oraz Władysława Latosińska - nauczycielka. Kuchnię polową w Pawłowicach obsługiwały: Józefa Hałasińska, Magdalena Kaiser (Kaizer, w tabeli poz. 32), Agnieszka Patelka (poz. 62), Józefa Rybińska (poz. 77), Marianna Skrzypczak (poz. 93). W obsłudze kuchni przy sztabie Grupy „Leszno” w Drobninie, pracowały: Antonina Chrastek, Anna Janiszewska, Stanisława Prałat, Stanisława Szpurka, Barbara Stachowiak, Stanisława Wojtkowiak i Antonina Wrotyńska. Inne funkcje pełniły: Franciszka Sadowska (poz. 9), Gałęzowska (poz. 23), Pelagia Karolewicz - kucharka z Bełęcina, Elżbieta (Eliza) Ponikiewska z Brylewa - ukończyła podczas wojny w Berlinie kurs pielęgniarek wojskowych, działała na odcinku rawickim, Zofia Ponikiewska z Drobnina (z d. Raszevska z Jasienia koło Kościana) (poz. 67), Prackowska z

Krzemieniewa (poz. 69), Bożena Stefańska (poz. 84)¹⁶. Wśród około 300 uczestników powstania w Bukówcu Górnym znalazły się: Helena Grzesiecka, Maria Łuczak (w tabeli poz. 46) i Walentyna Poloch¹⁷.

Również Andrzej Hanyż podał szereg nazwisk kobiet, które aktywnie udzielały się i wyróżniły podczas powstania. W Gostyniu: Cychnerowa, Michalina Dabińska, Gładyszowa, Maria Heinsch, Sabina Jankiewicz, Zofia Jankiewicz, Kolińska, Lossow, Michałowiczowa, Kazimiera Nawrocka, Potworowska, Pruska, Staśkiewiczowa, siostry Wojciechowskie i Maria Woziwodzka. W Poniecu: Bączkowska, Rozalia Kwinecka, Laurentowska, Helena Leworowska (Ledworowska?), Jadwiga Musiałowska, Płoczyńska, Bronisława Stawicka, Stanisława Szarzyńska i Stanisława Wegner. W Pępowie: Heinschowa, Helena Kobylska, Krajkowa, Musiałowska. W Piaskach: Jankowiakowa, Kandulska, Kotecka, Radołowa, Rychlicka, Stablewska, Taczanowska, Talarczykowa, Zwierzycka i Żółtowska. W Borku: Zofia Geisler, Gogulska, Graewe, Gregorowiczowa, Kolendowiczowa, Joanna Lenartowska, Antonina Sobańska, Stanisława Sobańska, Stańska i Talarczykowa. W Żytowiecku: Weisowa, Włodarczykówny. W Krobi: Boehm, Kosowska, Piko, Urbańska i Wałkiewiczowa. W Osiecznej: Całubecka, Cechak, Cioromska, Maria Kopańska, Mayerowa, Morawska, Nędzewiczowa, Ponokiewska (Ponikiewska), Porankiewiczowa, Sobkowiakowa, Szymaniak i Wojciechowska¹⁸.

Nie są to wszystkie nazwiska kobiet, które udzielały się na rzecz powstania, bo wiele z nich nigdzie nie zostało odnotowanych i uleciało z pamięci.

Przypisy:

1 J. Karwat, *Od idei do czynu. Myśl i organizacje niepodległościowe w Poznaniu w latach 1887-1919*, Poznań 2002, s. 181-198. Prezesem „Sokoła” w Kościanie był ks. Tadeusz Dekier, późniejszy dziekan generalny wojsk powstańczych, założył także gniazdo „Sokoła” w Śmiglu. Autor omówił także inne polskie organizacje w których udział brały kobiety, m.in.

skauting.

2 K. Świerczyńska, Wojna bez munduru, „Fokus. Historia ekstra” 2014 nr 1, s. 52-55.

3 Archiwum Państwowe w Lesznie (dalej: APL), Akta gminy Krzywiń, sygn. 7, s. 166.

4 B. Świdorski, Ilustrowany opis Leszna i ziemi leszczyńskiej, Leszno 1928, s. 61-63; S. Jankowiak, Ziemia gostyńska u progu niepodległości. Wyzwolenie, w: Ziemia gostyńska w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Gostyń 1989, s. 20-21.

5 A. Czubiński, Historia Polski XX wieku, Poznań 2003, s. 77-101.

6 A. Czubiński, Powstanie Wielkopolskie 1918-1919. Geneza - charakter - znaczenie, Poznań 2002, s. 92-93.

7 Dziennik Polskiego Sejmu Dzielnicowego w Poznaniu, w grudniu 1918, Poznań 1918, s. 4-8.

8 Dziennik Polskiego Sejmu Dzielnicowego, s.106-120. Sejm wybrał 80-osobową Naczelną Radę Ludową, w której znalazło się pięć kobiet: Turnowa - ziemianka ze Słomowa, Zofia Sokolnicka - delegatka z Poznania, Szumanówna z Torunia, Przykutowa - delegatka z Międzyborza (córka pastora) i Janina Omańkowska - delegatka z Bytomia (redaktorka).

9 B. Świdorski, Ilustrowany opis Leszna, s. 79-80. W nocy z 10 na 11 stycznia aresztowano w Lesznie Gabrielę Wilkońską wraz z dziećmi, pod zarzutem dawania znaków świetlnych powstańcom. B. Rajewska, Materiały archiwalne do dziejów Wschowy, Leszno 2013, s. 35-36. W powiecie wschowskim aresztowano około 40 osób. Siostry Lassocińskie były córkami nauczyciela z Kąkolewa. Stęsikówna 12 grudnia na wiecu Polaków rozwiesiła w sali biało-czerwoną flagę - wbrew zakazowi władz niemieckich. B. Tietz, Nieodzyskana Wschowa, „Gazeta Lubuska” z 13-14 I 2018; autor podał więcej nazwisk kobiet niż poprzednicy. Walki o Rawicz. Wspomnienia z powstania ks. Zdzisława Zakrzewskiego, Leszno 1922, s. 34.

10 J. Karwat, Od idei do czynu, s.479-490.

11 J. Basiński, Służba sanitarno-medyczna w Powstaniu, w: Ziemia kościańska w Powstaniu Wielkopolskim (1918-1919), pod red. B. Polaka, Kościan 1999, s. 111-115 ; P. Bauer, Przyczynek do historii krzywińskiej kompanii powstańczej, w: Szkice z dziejów Krzywina, pod red. J. Zielonki, Kościan 1987, s. 59-60; B. Śliwiński, Potyczka pod Osieczną dnia 11 stycznia 1919, w: Szkice i fragmenty z Powstania Wielkopolskiego 1918-1919, pod red. Z. Wieliczki, Poznań 1933, s. 105-106; E. Frankiewicz, Osieczna w walce o niepodległość, Osieczna 1939, s. 54-56.

12 P. Bauer, W. Omieczynski, Śmigiel w powstaniu wielkopolskim 1918/1919, Śmigiel 1988/1989, s. 2-3; H. Zbierski, Udział mieszkańców Śmigla i okolicy w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Śmigiel-Kościan 1994, s.20-21; J. Basiński, Służba sanitarno-medyczna, s. 116.

13 A. Hanyż, Udział powiatu gostyńskiego w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919 wraz z omówieniem działań Grupy „Leszno”, Gostyń 1960, (maszynopis w zbiorach Muzeum w Gostyniu), s. 155-157. Towarzystwa Czerwonego Krzyża przekształciły się w połowie 1919 r. w Polski Czerwony Krzyż. S. Janowski, Społeczeństwo polskie Gostynia i okolicy na rzecz frontu powstańczego, w: Ziemia gostyńska, s. 94-101; M. Czernik, Powstańcy wielkopolscy ziemi pępowskiej 1918-1919, Pępowo 2013, s.30-31; B. Janik, Powstańcy wielkopolscy z Pępowa i okolic, w: G. Roszak, B. Janik, E. Śliwiński, Bronić ziemi ojców, Gębice 2018, s. 82.

14 APL, ZBoWiD w Lesznie, zespół nr 458, sygn. 11817, s. 17; A. Fornalski, Mieszkańcy ziemi przemęckiej w walce o polskość, Przemęt 2008, s. 50 i 55 (A. Prałat była siostrą ppor. Stanisława Siudy).

15 APL, ZBoWiD w Lesznie, zespół nr 458, sygn. 11817. Wykaz został sporządzony w 1968 r. na podstawie ankiet przez młodzież z Zespołu Szkół Zawodowych nr 1 w Lesznie, działającą w Młodzieżowym Uniwersytecie Regionalnym Wielkopolskiego Towarzystwa Kulturalnego pod kierunkiem nauczycieli Szymona Molendy i Włodzimierza Łybackiego.

16 J. Wawrzyniak, Pawłowice i gmina Krzemieniewo w Powstaniu Wielkopolskim 1918-1919, Krzemieniewo-Leszno 2007, s. 129-131.

17 Powstanie Wielkopolskie w Bukówcu Górnym i okolicy – opisy, wspomnienia, opracowania, pod red. Z. Dragan, M. Kubiak i R. Wireckiego, Bukowiec Górny 2009, s. 42-48. Listę 120 uczestników Powstania Wielkopolskiego z Bukowca sporządził Z. Apolinarski (w tabeli ZBoWiD-u są dodatkowo: poz. 59 – Helena Nowaczyk, poz. 65 – Marianna Poloch, poz. 66 – Zofia Poloch).

18 A. Hanyż, Udział powiatu gostyńskiego, s. 145. Autor opracował ten wykaz na podstawie relacji powstańców ze ZBoWiD-u w Gostyniu. Niektóre nazwiska wystąpiły już w tekście powyżej, ale to potwierdza aktywny udział.

Wybierz Strony

1

2

Powiązane informacje

X. Służba medyczna,
duszpasterstwo wojskowe i
żandarmeria polowa

Udział kobiet w Powstaniu
Wielkopolskim

Anna Barłóg-Mitmańska

Służba medyczno-sanitarna
powstania wielkopolskiego.

